

İBRÂHİM I

nun üzerine İbrâhim harekete geçip Temmâm'ın isyanını bastırarak şehri Muhammed b. Mukâtil'e iade etti. Ancak Muhammed'i sevmeyen halk ve askerler, Herseme'ye mektup göndererek onun yerine İbrâhim b. Ağleb'in getirilmesini istedi. O dönemde Mısır'dan İfrîkiye'ye her yıl 100.000 dinarlık yardım gönderiliyordu. İbrâhim, halifeye Herseme aracılığıyla bu yardımı istemeyeceğini, ayrıca beytûlmâle yılda 40.000 dinar gönderebileceğini bildirdi. İbrâhim'in başarılarından haberdar olan Hârûnürreşid onu İfrîkiye valiliğine getirdi (184/800), valiliğin babadan oğula geçmesini de kabul etti. Böylece İfrîkiye'de Ağlebîler hânedanının temelleri atılmış oldu. Kayrevan merkez olmak üzere yeni bir hânedan tesis eden İbrâhim, Abbâsî halifesine bağlılığını devam ettirdi (184/800). Kayrevan yakınlarında kurduğu şehre Abbâsiye adını vermesi de bu bağlılığın bir işareti olarak kabul edilebilir.

İbrâhim b. Ağleb'in on iki yıl kadar süren valiliği bölgedeki isyanları bastırmak için yaptığı mücadelelerle geçti. 186'da (802) Arap asıllı Hamdîs (Hureys) b. Abdurrahman el-Kindî tarafından Tunus'ta çıkarılan isyanı İbrâhim'in gönderdiği İmrân b. Mucâlid bastırdı. Daha sonra İbrâhim ile arası açılan İmrân b. Mucâlid'in isyanını ise bizzat kendisi bertaraf etti (194/810). İbrâhim b. Ağleb döneminin en önemli olaylarından biri de İbâzî Berberîleri'nin 196'da (811-12) çıkardıkları isyandır. Ayrıca Trablus'ta Araplar'la Ebnâ arasındaki çekişme yüzünden şehirde huzurun bozulması üzerine İbrâhim, oğlu Ebû'l-Abbas Abdullah kumandasındaki bir orduyu oraya gönderdi. Abdullah bir

hile ile şehrin kontrolünü kısa bir süre için de olsa eline geçirebildi. Öncelikle buradaki Berberî Hevvâre kabilesini hâkimiyet altına almaya gayret eden Abdullah'ın çabaları bölgedeki isyanları bastırmaya yetmedi. Hevvâreliler Trablus'u zaptedip harabeye çevirdiler. Ancak Abdullah onları yenmeyi başardı. Bunun üzerine Tâhert İbâzîleri'nin lideri Abdülvehhâb b. Abdurrahman b. Rüstern Trablus'u yeniden kuşattı. İbrâhim b. Ağleb bu kuşatma sürerken 21 Şevval 196'da (5 Temmuz 812) vefat etti; yerine Ebû'l-Abbas Abdullah geçti. Aynı zamanda fakih, hâfiz, edip, şair ve hatip olan İbrâhim b. Ağleb güzel ahlâklı, âdil bir hükümdar, savaş taktiklerini çok iyi bilen bir kumandandı. Charlemagne'in 185 (801) yılında kendisine elçi gönderip bazı isteklerde bulunması İbrâhim'in nüfuzunu göstermesi bakımından dikkate değer bir husustur.

BİBLİYOGRAFYA :

Belâzûrî, *Fütûh* (Fayda), s. 334 vd.; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), VIII, 198-199, 272; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VI, 139, 155-157, 166-167, 235-236; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-mugrib*, I, 92-95; İbn Haldûn, *el-İber*, IV, 195-197; Artuk, *İslâmî Sikkeler Kataloğu*, I, 168-169; Mahmûd İsmâil, *el-Eğâlibe* (184-296): *Siyâsetühümü'l-hâriciyye*, Fas 1978, tür.yer.; Abdülvehhâb b. Mansûr, *A'lâmü'l-Mağribi'l-'Arabî*, Rabat 1399/1979, I, 18-20; Ethem Ruhi Fiğlalı, *İbâdiyenin Doğuşu ve Görüşleri*, Ankara 1983, s. 101-102; Hasan İbrâhim, *İslâm Tarihi*, III, 24-27; Muhammed et-Talbi, *ed-Devletü'l-Ağlebiyye* (trc. el-Müncî es-Sayyâdî), Beyrut 1985, s. 99-177; a.mlf., "İbrâhim I", *EP* (İng.), III, 981-982; Bedr Abdurrahman Muhammed, *el-Eğâlibe ve'l-Edârise fî bilâdi'l-Mağrib*, Kahire 1406/1986, s. 5-18; Paul Balog, "Un poid monétaire aghlabide non identifié Jusqu'à présent", *Slr*, XI (1982), s. 17-19; Abdülkerim Özyayın, "Ağlebîler", *DİA*, I, 475-476; James L. Yarrison, "İbrâhim Ibn al-Aghlab", *Dictionary of Middle Ages* (ed. Joseph R. Strayer), New York 1989, VI, 391-392; *Mevsû'atü Târîhi'l-Mağribi'l-'Arabî*, Kahire 1414/1994, 1/2, s. 164-179; Hânî el-Mübârek, "İbrâhim b. Ağleb", *el-Mevsû'atü'l-'Arabiyye*, Dimaşk 1998, I, 67-68.

NADİR ÖZKUYUMCU

İBRÂHİM II

(إبراهيم)

Ebû İshâk İbrâhim b. Ahmed
b. Muhammed b. el-Ağleb
(ö. 289/902)

Ağlebî emîri
(875-902).

10 Zilhicce 235'te (25 Haziran 850) doğdu. Emîr Ahmed b. Muhammed'in büyük oğludur. Kardeşi Emîr Ebû'l-Garânîk, II. Muhammed döneminde Kayrevan valisi

idi. II. Muhammed'in ölümü üzerine yerine oğlu Ebû İkal geçirilmek istendiyse de Kayrevan halkının desteğiyle İbrâhim emîr ilân edildi (6 Cemâziyelevvel 261 / 16 Şubat 875). 263 (877) yılında Rakkâde şehrini inşa ettirerek oraya yerleşen II. İbrâhim ertesi yıl çıkan isyanı kısa sürede bastırdı. 266'da (879-80) İfrîkiye üzerine yürüyen Abbas b. Ahmed b. Tolun, Ağlebî kuvvetlerini mağlûp ederek bazı yerleri ele geçirdi. II. İbrâhim onun bu istilâ hareketini durdurmayı başardı. Zor durumda kalan Abbas Mısır'a kaçtı. II. İbrâhim, Berberîler'in 268-269 (881-882) yıllarında başlattığı isyanları da güçlükle bastırabilirdi.

Akdeniz adalarına seferler düzenleyen II. İbrâhim, Sicilya'nın tamamını İslâm hâkimiyeti altına almak için yoğun bir faaliyet gösterdi. 887-900 yıllarında Sicilya'da hüküm süren valilerin Bizans karşısında başarı sağlayamaması üzerine oğlu Ebû'l-Abbas Abdullah'ı oraya vali tayin etti. Ebû'l-Abbas, Sicilya müslümanları arasındaki ihtilâflara son vererek adada huzuru sağladı. Halkı Ağlebîler'e karşı isyana tahrik edenleri yakalayıp babasının yanına gönderdi. Kâtânî'yi (Catane) bir süre kuşattıysa da zaptedemedi. 288'de (901) Mesine Boğazı'nı geçip Kalabria'yı yağmaladı.

II. İbrâhim'in tedavüldeki eski sikkele-ri kaldırıp yeni paralar bastırması Kayrevan'da büyük bir isyana sebep oldu (275/888). "Sevretü'd-derâhim" denilen bu isyanı bastırmayı başaran II. İbrâhim'in 280 (893) yılında Belezme Kalesi'nde yaşanan Araplar'a karşı başlattığı katliam ülkenin kuzey ve batı kesiminde yeni bir isyana yol açtı. Bu isyanı güçlükle bastıran İbrâhim, giderek büyük bir güç haline gelen Hâricîler'in üzerine bir sefer düzenleyip onları bozguna uğrattı ve böylece muhtemel bir tehlikeyi bertaraf etmiş oldu (283/896). Bu akınlar daha sonraki tarihlerde de sürdürüldü ve Hâricîler itaat altına alındı.

Halk, zaman zaman çok zalimce hareketlerde bulunan İbrâhim'i akîf dengesini kaybettiğini ileri sürerek Abbâsî Halifesi Mu'tazîd-Billâh'a şikâyet etti. Bunun üzerine halife onu huzuruna çağırıp kendisini azlettiğini ve yerine oğlu Ebû'l-Abbas Abdullah'ı getirdiğini bildirdi. Ebû'l-Abbas Rebûlellevvel 289'da (Şubat 902) idareyi devraldı. II. İbrâhim de hacca gitmek üzere yola çıktı; fakat daha sonra vazge-

I. İbrâhim döneminde kesilen gümüş sikke (İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Teşhir, nr. 545)

çip ülkesine döndü ve halkı hristiyanlara karşı cihada çağırdı. Kendisine katılan kuvvetlerle Rebîülâhîr 289'da (Mart 902) Sûse'den hareket eden İbrâhim Receb 289'da (Haziran 902) Sicilya'ya vardı; aynı yıl Taormina'yı ele geçirdi. Bizans hâkimiyetinde bulunan Rametta ile Elyâc'ı da (Aci) aldı; ancak Cosenza'yı kuşatmakta iken vefat etti (Zilkade 289 / Ekim 902). Belrum şehrinde (Nüveyrî, XXIV, 138) veya Kayrevan'da (İbnü'l-Esîr, VII, 238) gömüldüğü rivayet edilmektedir.

II. İbrâhim'in çocuklarını, hâciblerini ve nedimlerini haksız yere öldürtmekten çekinmediği, fakat halkına daha iyi davrandığı, haftanın belirli günlerinde veya cuma namazından sonra Divân-ı Mezâlim'de halkın dertlerini dinleyerek suçluları cezalandırdığı kaydedilmektedir. Bu sebeple bazı kaynaklar onu yoksulları gözeten, dindar ve âdil bir hükümdar olarak tanıtır. II. İbrâhim zamanında Ağlebîler siyasî, iktisadî, ilmi ve kültürel açıdan büyük gelişmeler kaydetmiş, askerî bakımdan da en güçlü dönemlerini yaşamışlardır. Ülkede huzur ve güven sağlandığı için ticarî hayatta büyük bir canlanma olmuştur. İmar faaliyetleriyle de yakından ilgilenen II. İbrâhim, 263'te (877) temelini attığı Rakkâde şehrinin inşasını bir yıl içinde tamamlamıştır. Rakkâde'de Kasrû'l-feth ve Kasrû'l-bahr gibi birçok saray, cami, hamam ve pazar yerleri, gece hücumlarını haber vermek üzere sahil boyunca kuleler yaptırmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Bekir el-Mâlikî, *Riyâzû'n-nüfûs* (nşr. Beşîr el-Bekkûş – Muhammed el-Arûsî el-Matvî), Beyrut 1401-1403/1981-83, I-II, bk. İndeks; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil* (trc. Ahmed Ağırakça), İstanbul 1986, VII, 236-239, 258, 267, 279, 433-434; İbn İzârî, *Beyânü'l-muğrib*, I, 116-124; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXIV, 127-143; Ziriklî, *el-A'lâm*, I, 28; Aziz Ahmad, *A History of Islamic Sicily*, Edinburgh 1975, s. 15-17; Muhammed et-Talbî, *ed-Devletü'l-Ağlebiyye* (trc. Münîc es-Sayyâdî), Beyrut 1985, s. 293-349; a.mlf., "İbrâhim II", *EP* (İng.), III, 982-983; Bedr Abdurrahman Muhammed, *el-Eğâlîbe ve'l-Edârise fî bilâdi'l-Mağrib*, Kahire 1406/1986, s. 33-35; Abdülazîz es-Seâlibî, *Târîhu Şimâli İfrîkiyâ* (nşr. Ahmed b. Mîlâd – Muhammed İdrîs), Beyrut 1407/1987, s. 247-254; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, I, 10; René Bas-set, "İbrâhim II", *IA*, V/2, s. 888-889; Sâdık Sec-câdî, "İbrâhim b. Ahmed Ağlebi", *DMBİ*, II, 417-420.

NADİR ÖZKUYUMCU

İBRÂHİM b. ABDULLAH

(إبراهيم بن عبدالله)

Ebü'l-Hasen İbrâhîm b. Abdillâh
b. el-Hasen el-Müsennâ b. el-Hasen
b. Ali b. Ebi Tâlib
(ö. 145/763)

Abbâsî Halifesi Mansûr'a
isyan eden Ali evlâdından.

97'de (715-16) doğdu. Hz. Hasan'ın torunlarından Abdullah el-Mahz'ın oğludur. Hayatının kırk yaşından önceki dönemi hakkında yeterli bilgi yoktur. Ebû Ca'fer el-Mansûr Abbâsî tahtına çıkınca, Abbâsîler aleyhinde faaliyette bulunan İbrâhim'i ve ağabeyi Muhammed'i ele geçirmeyi en önemli mesele telakki etti. Bu amaçla 139 (756) yılı başlarında babaları Abdullah b. Hasan'a mektup yazarak oğullarını kendisine getirmesini istedi. Abdullah ise oğullarının nerede olduğunu bilmediğini halifeye bildirdi. Bunun üzerine Mansûr onu tevkif etti (140/758). İbrâhîm, babasının Hicaz'da Mansûr tarafından hapsedilmesinden sonra Aden, Sind, Kûfe, Musul, Enbâr, Bağdat, Medâin ve Vâsıt gibi beldeleri gizlice dolaştı. 143 (761) yılında Basra'ya gelip yerleşti ve ağabeyi Muhammed en-Nefsüzzekiyye'nin imâmeti lehindeki propaganda çalışmalarını buradan yürütmeye başladı. İbrâhîm'in Basra'yı merkez olarak seçmesi o günkü siyasî şartların gereği idi. Zira Halife Mansûr'un halkı Hz. Ali taraftarı olan Kûfe yakınlarındaki Hâşimîyye'de ikamet etmesi İbrâhîm'in Kûfe'yi hareket merkezi edinmesini engelliyordu. Ayrıca İbrâhîm Medineliler'i savaştıkları güçte görmüyor, Suriyeliler'in de Hz. Ali taraftarlarına düşmanlığını biliyordu (Taberî, VII, 629). Halifenin aldığı sert tedbirlere rağmen başta Basra ileri gelenleri olmak üzere Ahvaz, Fars ve çevrede bulunan diğer beldelerden çok sayıda kişi ona tâbi oldu.

İbrâhîm, Muhammed en-Nefsüzzekiyye'nin 1 Receb 145 (25 Eylül 762) tarihinde Abbâsîler'e karşı Medine'de harekete geçtiğini haber alınca onu desteklemek için ramazan ayının ilk günü (23 Kasım 762) kardeşininkinden daha şiddetli bir isyan başlattı. Basra'nın Benî Yeşkûr bölgesine yönelerek Abbâsî Valisi Süfyan b. Muâviye'nin oturduğu dârülmâreyi kuşattı. Valiyi korumak için gelen kuvvetleri yenilgiye uğratıp valinin sarayda hapsedilmesini, bunun dışında eman dileyenlere eman verilmesini emretti. Beytûlmâlde bulunan 2 milyon (veya 600.000) dir-

hemin bir kısmını taraftarlarına dağıttı. Ahvaz ve Fars'a sevkettiği ordular da çok kısa zamanda Abbâsî güçlerini mağlûp ederek bu beldelere hâkim oldular. İbrâhîm, nüfuzunun Vâsıt'a kadar ulaştığı bu sıralarda ağabeyinin ölüm haberini aldı.

Bunun üzerine İbrâhîm, ordugâhının yer aldığı Sâcûr bölgesine giderek Mansûr ile savaşmak için hazırlıklara başladı. Bu sırada orduları Hicaz, Rey ve İfrîkiye'de bulunan, Bağdat'ın inşasını bırakarak Kûfe'ye intikal eden Mansûr, Medine'deki İsâ b. Mûsâ ve Rey'deki Müslim b. Kuteybe'ye, İbrâhîm b. Abdullah'ın kuvvetleriyle çarpışmak için hemen dönmelerini emretti. Rey'de olan veliahdı Mehdî-Billâh'a da bir mektup göndererek Rey'den Hâzîm b. Huzeyme kumandasında bir ordunun Ahvaz'a sevkini istedi. Ahvaz'a gelen Hâzîm b. Huzeyme'nin ordu suyla İbrâhîm'in kuvvetleri arasında yapılan savaşta İbrâhîm taraftarları galip durumda iken Abbâsî güçleri Hâzîm'e yardıma gelince mağlûp oldular ve Ahvaz Abbâsî kuvvetlerinin eline geçti. Bu olaydan sonra Ebû Ca'fer el-Mansûr, Medine'den gelen İsâ b. Mûsâ'yı 15.000 kişilik bir kuvvetle İbrâhîm'in üzerine gönderdi. İbrâhîm ise 10.000 kişilik bir kuvvetle Kûfe'ye doğru yola çıkmaya karar verdi.

İki ordu Kûfe'den 95 km. uzaklıktaki Bâhamrâ denilen yerde karşılaştı. Abbâsîler'in Humeyd b. Kahtabe kumandasındaki öncü birlikleri bozguna uğradı, bundan etkilenen Abbâsî askerleri kaçmaya başladı. Durumu haber alan Mansûr Kûfe'den kaçabilmek için gerekli hazırlıkları yaptırdı. Bu sırada İbrâhîm b. Abdullah, kendisine bağlı 100 kişilik bir kuvvetle yerinde kalan İsâ b. Mûsâ'nın üzerine yürüdü. Dağılan kuvvetlerini toplamaya muvaffak olan Humeyd b. Kahtabe de tekrar Abbâsî ordusuna katıldı. Fakat İsâ b. Mûsâ yaralanınca ordusu savaş meydanından çekilmek zorunda kaldı, İbrâhîm'in ordusu da onları takip etmeye başladı. Takip sırasında İbrâhîm ordusunun mü-nâdîsı kaçan düşmanın takip edilmesini duyurunca İbrâhîm taraftarları geri döndüler. Bunu gören İsâ b. Mûsâ'nın kuvvetleri onların yenildiğini zannederek peşlerine düştü. İbrâhîm bu sırada ağır şekilde yaralandı ve Abbâsî kuvvetleri tarafından öldürüldü (25 Zilkade 145 / 14 Şubat 763). Taberî'nin nakline göre (*Târîh*, VII, 648) Mansûr, İbrâhîm'in öldürülmesinden büyük üzüntü duymuş ve bu işi istemeyerek yaptığını söylemiştir. Halk

İBRÂHİM b. ABBAS

(bk. SÜLÎ, İbrâhîm b. Abbas).